

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
BOSBOUWVERENIGING

VERSLAG EXCURSIE COMMISSIE BOSGESCHIEDENIS

Jim van Laar en Pascal Sauren met bijdragen van Klaas Bouwer en Jef Gielen

Op 16 april hield de Commissie Bosgeschiedenis haar halfjaarlijkse excursie in het glooiende gebied van de Sint Jansberg, enkele kilometers ten zuiden van Groesbeek. Dit keer stonden vlechthekken, houtwallen en landweren centraal. Hieronder volgt een kort verslag van een boeiende middag. Alvorens het veld werd ingetrokken om (relicten van) deze elementen in levende lijve te aanschouwen, verzorgden wallenskundige Klaas Bouwer en de lokale vlechthegegnexpert Jef Gielen elk een lezing in een uitspanning aan de Mookse kant van de grens tussen Gelderland en Limburg.

Wallen en vlechthekken

Hoewel er in geheel Nederland restanten zijn van aarden wallen, is vooral het gebied ten zuiden van Nijmegen er rijkelijk mee bedeed. Het is dan ook een interessant gebied om er een gedegen onderzoek aan te wijden, zoals Bouwer heeft gedaan. Veelal waren de wallen beplant om de barrièrewerking te vergroten, maar ook losse heggen werden gebruikt als kering. Door extra structuren aan te brengen probeerde men de heggen ondoordringbaar te maken: de zogenaamde vlechthekken.

Vier typen wallen

Bouwer baseerde zijn lezing op zijn onderzoek naar historische wallen in het gebied bij Nijmegen. Hij onderscheidt een viertal typen wallen, namelijk veldwallen, boswallen, grenswallen en wegwallen, met ieder hun specifieke functie. Vaak vervulde een wal verschillende functies tegelijk. Allerlei aspecten kwamen voor het voetlicht zoals de wijze van aanleg, de aanbestedingsprocedure, de beplanting op de wallen, onderhoud en tenslotte de maatvoering en vorm. Bouwer illustreerde zijn verhaal met vele voorbeelden en citaten uit diverse archieven en toonde prachtige historische kaarten. Daarvan is overigens een groot gedeelte

digitaal en vrij beschikbaar op de website van het Gelders Archief.

Vier typen vlechthekken

Jef Gielen begon zijn lezing met een uiteenzetting over wat het werkwoord heggenvlechten inhoudt, namelijk 'het aanbrengen, door mensenhand, van een diagonale tot horizontale structuur in lijnvormige elementen'. Het doel van deze manipulatie was om de kerende werking van deze structuren te vergroten en zo vee, wild of mensen binnen of buiten te houden. Voor Noordwest-Europa zijn vier hoofdtypen gangbaar: de getuynde heg, de gebogen heg, de geknickte heg en de gelegde heg. Naast deze hoofdgroepen zijn verschillende tussenvormen en combinaties mogelijk. Vanwege zijn fascinatie voor heggen en wat er in het verleden mee werd gedaan heeft Gielen vanaf 1999 de techniek van het vlechthekken zoals dat in Engeland gebruikelijk was geïntroduceerd in zijn omgeving en daarmee in feite op het vaste land van Europa. Later rezen er bij hem twijfels of dit historisch gezien wel juist was. Uitgebreid veldonderzoek door Gielen bracht echter steeds meer oude relicten van vlechthekken aan het licht. De restanten bevatten voornamelijk sporen van buigen of 'knicken', wat ook tijdens de excursie goed te zien was. De gelegde heg is een recenter fenomeen.

Welke beplanting er oorspronkelijk op de aangelegde wallen werd aangebracht was een punt van discussie. Bouwer kwam tijdens zijn uitvoerige archiefstudies weinig gegevens tegen over de aard, dichtheid en onderhoud van de walbeplantingen. Verschillende malen wordt slechts vermeld dat de wal bepoet werd

Kampwallen rond de Eikelenkamp

met stek of eikenstek; beplanting met beukenheesters wordt zelden genoemd. Slechts één keer heeft Bouter een vermelding gevonden over het aanbrengen van vlechtwerk op een wal. Misschien was het zo'n logisch onderdeel van de walbeplanting dat men er geen melding van maakte. Gielen heeft op basis van veldobservaties van vele vlechthegrelicten geconcludeerd dat wallen met vlechtheggen geen zeldzaamheid waren.

Een korte autorit bracht ons naar het vlechtheggen-erfgoed in het grensgebied van de Sint Jansberg, het Nederrijkswald en Grafwegen. Gielen gidste vervolgens de ruim 30 aanwezigen met enthousiasme van punt naar punt, waarvan er enkele hier aan bod komen.

De Eikelenkamp

Door het huidige landgebruik te plaatsen in een context van eigendomshistorie en vroeger gebruik kan men tot op zekere hoogte een beeld vormen van hoe het moet zijn geweest, zo ook op dit eerste punt. Het betrof één van de drie voormalige boomkwekerijen van het toenmalige provinciale domein, maar bestaat nu uit een complex bouwland dat nog altijd voor tweederde omringd wordt door een begroeiide wal. Op de kaart van Witteroos uit 1570 ligt op deze plaats de 'Groesbeeckse lant weer', de grens tussen de heerlijkheid Groesbeek en het Nederrijkswald. Het was de plek waar jonge eiken en beukenheesters werden gekweekt en een goede vee- en wilddichte afscheiding was dus een vereiste. Op de nog aanwezige 'eikenkampwal' zijn aan de oostzijde nog enkele sporen van

voormalig vlechtwerk te vinden. Verder domineren uitgegroeide hakhoutstoven.

Vlechtrelicten op de grenswal tussen Gelre en Limburg

Op weg door het glooiende landschap naar de Sint Jansberg worden enkele oude hoeven met hun negentiende-eeuwse meidoornhagen gepasseerd. In deze heggen zijn nu nog gebogen vormen te vinden. Tegenwoordig worden deze heggen bijgehouden door ze regelmatig te scheren. Op de grens van landbouwgebied en bos, op deze plek tevens de grens tussen Limburg en Gelderland, is een beplanting met haagbeuk en beuk. Hier bevinden zich relicten van gebogen heggen die zeer tot de verbeelding spreken.

Vlechtrelicten op de grenswal tussen Gelre en Kleef

Na enkele historisch interessante objecten als de Helkuil en het in de oorlog verwoeste landhuis de Sint Jansberg met herkenbare restanten van een bomen- en vlechtheggen besproken te hebben gaat de route verder tot op Duits grondgebied. Het (Ober-) Reichswald was in de middeleeuwen het zuidoostelijke deel van het oude Ketelwald dat in de 15de eeuw is verdeeld, ongeveer langs de huidige grens, tussen de hertogdommen Gelre en Kleef. Later is het Reichswald Pruisisch kroondomein geworden en werd daarvoor eeuwenlang als een intensief geëxploiteerd productiebos en jachtdomein beheerd.

De grenswal in zijn huidige vorm stamt zeer waar-

schijnlijk uit de eerste wereldoorlog, toen hier naast loopgraven en bunkers ook deze wal een verdedigingsfunctie kreeg. Om deze functie te vergroten is de gehele wal beplant met beuken, die in korte tijd na de aanplant met elkaar zijn vervlochten met behulp van verschillende technieken. Er is gebogen en gekruist tot er een circa 1,75 meter hoge haag bovenop de wal stond. De wal heeft hier een lengte van circa 3,5 km langs de rand van het Reichswald. Na een blik op de indrukwekkende vergroeiingen van een voormalige beukenvlechtheg restte nog een stevige wandeling naar het beginpunt, waar werd afgesloten met een korte samenvatting van wat er gehoord, gezien en bediscussieerd is.

Nieuwe kennis over wallen en vlechtheggen, mooie landschapsbeelden en passie voor de getoonde fenomenen vielen de deelnemers ten deel. Veel vragen zijn beantwoord, maar nieuwe vragen doemden op, waardoor het duidelijk werd dat er nog veel onderzoek noodzakelijk is. Het was goed om te zien dat niet alleen KNBV-leden deel uit maakten van de gezelschap, maar dat ook lokale belangstellenden goed vertegenwoordigd waren. Dit leverde weer interessante interactie en dynamiek op die dergelijke excursies zo boeiend maken.

Meidoornheggen nabij de Maartensberg en Sint Jansberg

Relicten van een beukenvlechtheg op een grensafscheiding

